

A GYÓGYSZERÉSZTÖRTÉNELEM  
MAGYARORSZÁGON ÉS A SEMMELWEIS  
ORVOSTÖRTÉNETI MÚZEUM,  
KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR\*

ANTALL JÓZSEF

A gyógyszerésztörténetnek mint historiográfiai kérdésnek a vizsgálatával együtt meg kell vizsgálni annak intézményes alapjait, a kutatás műhelyeit. E szempontból nem érdektelen, ha felvázoljuk a magyarországi helyzetet, megvonjuk az elmúlt évtizedek fejlődésének mérlegét. Ezzel összefüggésben több kérdést kell tisztáznunk, amelyek nélkül nem érthetőek a problémáink.

I.

Először is meg kell állapítanunk, hogy Magyarországon külön gyógyszerésztörténelmi intézet — hasonlóan az orvostörténelemhez — sem egyetemi, sem akadémiai jelleggel sohasem működött. A gyógyszerésztörténelmet is mind a budapesti, mind a szegedi egyetemen egy-egy más tantárgyat oktató professzor adta le, vonatkozik ez azokra a korszakokra is, amikor kötelező vizsgatárgy volt. (Ma is mód van az egyébként a gyógyszerügyi szervezéstudománnyal együtt előadott tantárgyból a *Dr. pharm.* megszerzésére.) Így érthető, hogy Magyarországon a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár különleges bázisintézetté alakult, amely messze meghaladja szerepkörében a szokásos múzeumi funkciót. Tulajdonképpen úgy foglalhatjuk össze tevékenységi körét, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténelem művelésére hivatott olyan muzeális, könyvtári és levéltári gyűjteményeket őrző tudományos intézet, amely a tervszerű tudományos munka eredményeit a közművelődés, az oktatás, a továbbképzés szolgálatába állítja és emellett kiadványozási, publikációs tevékenységet folytat, valamint a felettes hatóságok által meghatározott jogkörben hatósági feladatkört is gyakorol. Így elsősorban a gyűjtőkörébe tartozó szakterületen felügyeletet gyakorol a védett gyógyszerári berendezések, felszerelések felett, ellenőrzi országos intézetként a helyi gyűjteményekben levő orvos-gyógyszerésztörténeti anyag kezelését és engedélyezi vagy elutasítja mindazokat a kérelmeket, amelyeket a működő, de muzeális értékű gyógyszerárak átalakításával, renoválásával kapcsolatban kérelmeznek. Ezt a tevékenységi kört tükrözik az osztályai (tudományos szervezési és közművelődési, könyvtári és dokumentációs, általános muzeológiai, történeti muzeológiai és szaklevéltári, illetve restauratori és konzerválási, valamint gazdasági—szervezési—gondnoki), munkatársaink képesítési rendje. Végül pedig az intézet igazgatóságán

\* A diavetítéssel és filmbemutatóval összekötött előadás, német nyelven elhangzott a Nemzetközi Gyógyszerésztörténelmi Kongresszuson (Innsbruck, 1977. június 9.)

kívül egy tudományos tanács áll az intézet élén, amelyben helyet foglal a budapesti egyetem rektora és vezető professzorai (orvosok, gyógyszerészek, történészek, művészettörténészek), országos múzeumok főigazgatói, vezető igazgatási szakemberek.

## II.

Magyarországon a legutóbbi időben a tudományos szervezési kérdésekben elfogadottnak tűnik egy olyan álláspont, amely szerint az orvostudomány tág értelemben az elméleti orvostudományokat, a klinikai orvostudományokat, a társadalom-orvostant és a gyógyszerészetet foglalja magába. Anélkül, hogy a gyógyszerészet különállását tagadná, de a tág értelemben vett orvostudományok részének tekinti. Így természetes, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténelem között még hangsúlyozottabban érvényesül ez az egység, hiszen itt nemcsak a mai alkalmazott tudomány szemlélet érvényesül, hanem szakterületünk mint történeti diszciplína vitathatatlanul igazodik a történettudomány kereteihez is. Erről az oldalról vizsgálva pedig a tudománytörténet részeként, tágabb értelemben pedig a művelődéstörténet részeként képez az orvostörténelemmel szoros egységet. Eerre a szemléletre vezethető vissza, hogy nálunk egy tudományos intézet keretében fogjuk össze az orvos- és gyógyszerésztörténet valamennyi gyűjteményi stb. problémakörét, valamint tudományos egyesületi vonatkozásban is a legszorosabb szervezeti egység érvényesül. Természetesen nem kívánjuk idealizálni a helyzetet, nem állítjuk, hogy sohasem merülnek fel problémák, de nem kerül sor többre az orvostörténészek és a gyógyszerésztörténészek között, mint a szűkebb saját körön belül.

## III.

Mi teszi indokolttá historiográfiai szempontból az egységes szemléletet? Először is az, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténelem különböző korszakaiban szinte lehetetlen a kérdések külön tárgyalása. Ha bármely korszakról vesszünk kézbe egy munkát, mindig meggyőződhetünk arról, hogy mennyire azonos vagy hasonló a vizsgálati, kutatási anyaga.

Nemcsak az egészségügy problematikája, hanem a gyógyszerésztörténet (később a farmakológia) teszi ezt indokolttá. Nem szólva az orvos és gyógyszerész helyzetének történeti szociológiai vizsgálatáról vagy a képzőművészetekben, általában az ikonográfiában való együttes jelentkezéséről. Természetesen megvannak a különbségek is, a terápia, az orvosi gondolkodás, az orvosi filozófia, illetve a gyógyszerészet gazdaság- és ipartörténeti, technológiai vonatkozásaiban.

Hasonlóan indokolttá teszi az orvos- és gyógyszerésztörténet szintézisben való szemléletét a kutatási metodika és a forrásanyag egysége. Az általános történeti feldolgozások gyakorlata, a forráskutatás- és forrásértékelés módszere, a forrásanyag jellege. Nyilvánvaló, hogy azonos jellegű, gyakran azonos levéltári forrásanyagot kell felderíteni, márpedig a levéltári anyag minden történelmi diszciplína elsődleges forrása. Hasonló jellegű a primer szakirodalom, a könyvtári forrásanyag az elmúlt századok orvosi, gyógyszerészi könyvei. A „papírrjellegű” forrásanyagon kívül közös jellemzőjük a tárgyi anyag (műszerek, eszközök, edények stb.) jelentős történeti forrásértéke,

hiszen mindkettőnél olyan történeti dokumentatív jelentősége van a tárgyi anyagnak, ami az általános történettudománynál sohasem játszik ekkora szerepet, legföljebb azoknál a korai korszakoknál, ahol a régészet eredményei jelentik a fő fogódzókat. Így tulajdonképpen a technikatörténethez hasonlóan, a több dimenziós tárgyi anyag magának az orvosi-gyógyszerési gyakorlatnak rekonstruálásához elsődleges forrásanyag minden korban.

#### IV.

Így koncepciónk lényege még nagyobb támaszt kap abban, hogy intézetünk az egy-egy szakterület muzeális tárgyi, könyvtári és levéltári forrásanyagának gyűjtőhelyeként is alkalmas bázisa a kutatásnak. Az intézet alapja minden vonatkozásban az 1837-ben létesített Királyi Orvosegyesületnek 1842-ben létrejött könyvtára, valamint az 1837-től létező levéltára és az 1905-ben létesített múzeuma. E gyűjtemények átvételével fokozatosan alakította ki intézetünk végleges képét, magába olvasztva valamennyi korábbi kisebb gyűjteményt is, így a Királyi Orvosegyesület feloszlátása után már önálló jogi személlyé válva, 1965-ben felvéve Semmelweis Ignác nevét is. Az orvostörténelemmel párhuzamosan fejlődött gyógyszerésztörténeti múzeumügy eredményeként részben a ma Romániához tartozó Kolozsvárott alakult ki múzeum a századfordulón, részben pedig Budapesten, ahol 1906—1963 között kisebb gyűjtemények, több-kevesebb önállósággal működtek a Nemzeti Múzeum, illetve a budapesti Egyetem gyógyszerészeti kara keretében. De intézetünk az 1960-as években átvette valamennyi korábbi gyógyszerésztörténeti gyűjteményt is, majd pedig a saját általános gyűjteményein és kiállításain kívül létrehozta Budapesten az „Arany Sas” patika-múzeumot, valamint az Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtárat mint külön gyűjteményt is. Továbbá vidéken több gyógyszerésztörténeti múzeumi gyűjtemény létesítését segítette elő, amelyeket részben közvetlenül igazgat, részben pedig felügyel.

Ennek megfelelően múzeumi gyűjteményi rendünkben található önálló gyógyszerészeti szakgyűjtemény, ahol az officina állványedényzetet (kerámia, üveg, fa), a laboratóriumi edényzetet, valamint a gyógyszerészeti eszközanyagot tartjuk külön gyűjteménycsoportokban, továbbá egy-egy egységet képeznek a gyógyszerek, gyógyszer-tartók, alapanyagok (drogok stb.) ásványok, bútorok, emléktárgyak. Ahol a műfaji meghatározók a fontosabbak, ott pedig együtt jelentkezik a gyógyszerészeti jellegű anyag az orvossal, így a képzőművészeti, az iparművészeti, régészeti, numizmatikai, népi gyógyászati stb. szakgyűjteményekben. Gyógyszerészeti vonatkozásban külön kiemelnénk a különböző XVI—XIX. századi európai (itáliai, francia stb.) kerámia patikaedényeket, valamint magyar szempontból a habán, holicsi és más fajansz edényeket. Gyógyszerésztörténetünk iparművészeti megjelenésében jellegzetesen közép-európai, a legnagyobb hasonlóságot — a közös történelmi múlt miatt is — az osztrák, illetve a délnémet iparművészettel mutat, stílusában a késő reneszánsz, a barokk, a rokokó, a klasszicista, empire, biedermeier stb. stílusok önálló és néha bizony már az eklektika előtt is vegyesen jelentkező stílus-megnyilvánulásokkal.

Összegezve, a Semmelweis Intézet mint az orvos- és gyógyszerésztörténelem bázisintézete igyekszik a magyar kutatóknak minden lehetőséget megadni a kutatáshoz, továbbá a továbbképzéshez (tanfolyamok a postgraduális intézettel), megfelelő kiadványok megjelentetésével segítve mindezt elő. Meggyőződésünk, hogy a forrásanyag

minél átfogóbb megismerésével, megfelelő általános történeti és tudománytörténeti koncepcióval és az adott tudományszak ismeretével lehet csak korrekt történeti tanulmányokat készíteni, lehetőleg elkerülve a bármilyen hibából is eredő tudatos vagy akaratlan történelemhamisítást, nem feledkezve meg Shakespeare kortársáról, Samuel Butler figyelmeztetéséről: „*A múltat az Úristen sem tudja megváltoztatni, de a történetírók igen!*”

J. ANTALL, M. A., Dr. phil.  
Deputy General Director  
of the Semmelweis Medical Historical Museum, Library and Archives,  
Editor of the Comm. Hist. Artis Med.,  
General Secretary  
of the Hungarian Society for the History of Medicine  
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum  
H—1013 Budapest, Apród u. 1/3. Hungary